

אנטישמיות וחקיקה יהודית ברומניה, 1919-1940

אפרים נתנזון

מבוא

נוסף על רעיון השחרור הלאומי סיגלה לעצמה התנועה הלאומית הרומנית, מאז ראשית התגבשותה במאה ה-19, גם אלמנט אנטישמי מובהק. מנהיגים פוליטיים בולטים, אינטלקטואלים ואנשי רוח מן החשובים ביותר ברומניה, הוסיפו את האנטישמיות כפרט מזהה מרכזי בתודעת הזהות הלאומית שלהם. יש לשער שהדבר נובע מכסנופוביה מושרשת עמוק בתודעת העם הרומני כתוצאה מן העובדה שהנסיכויות הרומניות ניצבו בדרכן של תורכיה ורוסיה שניהלו מאבקים רצופים במחצית המאה ה-19 ועברו לעתים קרובות מיד ליד. מעשי השוד, החרמות ציוד, בהמות עבודה ויבול מהאיכרים גרמו להתרוששותם של המונים מקרב העם הרומני, דבר שהותיר משקעים עמוקים של שנאה כלפי כל אלמנט זר, שזוהה אינסטינקטיבית עם השתלטות, גזל ושוד העם הרומני.

מאבקה של רומניה לעצמאות ואיחוד הנסיכויות ליחידה לאומית אחת, שהחל בפועל לאחר מלחמת קרים (קונגרס פריס) ונמשך עד ועידת ורסיי עם סיום מלחמת העולם הראשונה, התנהל במקביל לתהליך ההגירה המואץ של יהודים, רובם מרוסיה, אל הנסיכויות הרומניות, בעיקר מולדובה. בשנים 1859-1912 גדלה האוכלוסייה היהודית ברומניה מ-135,000 נפש ל-240,000. יהודים בלטו בשפתם, בלבושם, בדתם ובמשלח ידם, שהיו זרים לאוכלוסייה המקומית. רובם התרכז בעיירותיה ובעריה של מולדובה ועסק בעיקר במסחר קמעונאי, במלאכה ובמקצועות שהרומנים המקומיים לא הרבו לעסוק בהם. אוכלוסייה יהודית זו, רובה ענייה, נתפסה על ידי התושבים המקומיים, ובמיוחד האיכרים, כמתעשרים על ידי רמאות והונאה של האיכר. מעמד האיכרים הרומני, שחי בתנאים של דלות, בגלל ידם הקשה של בעלי האחוזת, החל לראות ביהודי, הסוחר ובעל המלאכה המתגורר בעיירה, את הגורם העיקרי למצבו הקשה. בהתקוממות האיכרים בשנת 1907 פגעו האיכרים קודם ביהודים ורק אחר כך הפנו את זעמם גם כלפי בעלי האחוזות. חיי המנהיגות הפוליטית, הכלכלית והתרבותית של רומניה שמוצאה ברובה ממשפחות של בעלי אחוזות היו משולבים בחיי האיכרים שבאזור מחייתה. ניצול האיכרים לא מנע מעילית זו לראות באורח חייו של האיכר, בתרבותו, באמונתו הנוצרית התמימה ובפולקלור שפיתח במהלך הדורות את התגלמותה הטהורה של הלאומיות הרומנית. הצפתם של מחוזות רומניה, החקלאיים בעיקרם, ושינוי אופיין של העיירות והערים הרומניות על ידי הפיכתם של היהודים לרוב באוכלוסייתן נתפסו על ידם כסכנה לדמותו של העם הרומני כולו.

שהיא באה לידי ביטוי ביצירותיהם של אינטלקטואלים, משוררים, סופרים, היסטוריונים ואנשי הגות אחרים. שירתו של אמינסקו, המשורר הלאומי של רומניה, ספוגה אלמנטים כסנופוביים

ואנטישמיים, כמוהו אלקסנדר, שנמנה אף הוא עם גדולי משורריה. אוקטביאן גוגה, שמוצאו מטרנסילבניה, גם הוא ממשורריה הבולטים של רומניה, היה אנטישמי פעיל, בעיקר בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. ההיסטוריון ניקולאה יורגה, שמחקריו על האימפריה העות'מנית זכו להוקרה בעולם כולו, היה בין מייסדיה הראשונים של התנועה האנטישמית הרומנית המאורגנת לפני מלחמת העולם הראשונה.

בכל מאבקה של רומניה בזירה הבינלאומית, החל בוועידת פריס לאחר מלחמת קרים, נאלצה המשלחת הרומנית להתמודד בשתי חזיתות: האחת גלויה, נציגי המעצמות שעתידות לקבוע את גורל המדינה שבדרך, והאחרת סמויה, הארגונים היהודיים הבינלאומיים, שהשפיעו מאחורי הקלעים במגמה לכפות על רומניה הענקת שוויון זכויות ליהודים. הדבר חזר בעוצמה רבה יותר בקונגרס ברלין, שאמור היה להכיר בעצמאותה המלאה של רומניה, ובוועידת ורסיי, שאמורה הייתה להכיר בסיפוח בסרביה, בוקובינה, טרנסילבניה ודוברוז'ה הדרומית ויצירת רומניה הגדולה. בוועידת ורסיי, שהתכנסה עם סיום מלחמת העולם הראשונה, היה מעמדה של רומניה בעיני בעלות הברית המערביות מורכב יותר. אמנם ב-1916 הצטרפה רומניה למלחמה נגד גרמניה כבעלת ברית של צרפת ואנגליה, אולם לאחר הבסתו המוחלטת של הצבא הרומני על ידי הצבא הגרמני, שכבש את כל חבל מונטניה ואת עיר הבירה בוקרסט, פרשה רומניה מן המלחמה וחתמה על חוזה נפרד עם גרמניה. רק לקראת סיומה של המלחמה חידשה רומניה את המלחמה נגד גרמניה ואוסטריה וכבשה את חבל טרנסילבניה. התפתחות זו החלישה את מעמדה כבעלת ברית, דבר שהקשה עליה להשיג את דרישותיה הטריטוריאליות.

גורם נוסף שהחליש את מעמדה היה מצבם של היהודים במדינה. מאז קונגרס ברלין ב-1878, שהתנה את הכרתו בעצמאותה בכך שיוענק שוויון זכויות ליהודים, נאבקה רומניה בכל ניסיון לכפות עליה כל פעילות בתחום זה. השלטונות ודעת הקהל הרומניים התנגדו בתוקף להעניק אמנסיפציה ליהודים והמשיכו לראות בהם גורם זר ומזיק שיש להגביל את זכויותיו. זאת ועוד; בתום המלחמה שלטה רומניה על מחוזות נרחבים ששטחם עלו על שטחה המקורי בעת פרוץ המלחמה. היהודים שהתגוררו במחוזות האלה שילשו את האוכלוסייה היהודית במדינה ומספרם הגיע בקירוב ל-800,000 נפש (לעומת 237,000 לפני המלחמה).

פעילותם של הארגונים היהודיים ליד ועידת ורסיי למען זכויותיהם של היהודים מצאה אוזן קשבת בקרב מנהיגי המעצמות, שהקשו על רומניה להשיג את דרישותיה הטריטוריאליות כל עוד לא הוסדרה שאלת האמנסיפציה המלאה של היהודים.

כדי למנוע תקלות בוועידת השלום פרסמה ממשלת רומניה חוק אזרחות חדש ב-30 בדצמבר 1918. לפי חוק זה היו זכאים יהודים, שהשתתפו במלחמת העצמאות ב-1877 או שבאו אחריה, לאזרחות רומנית באופן אוטומטי. כל היתר חייבים היו להוכיח שבתאריך מסוים

התגוררו ברומניה. זו לא הייתה הענקת אמנסיפציה קולקטיבית וללא תנאי, ולכן התנגדו לה גם הארגונים היהודיים הבינלאומיים וגם ארגון היהודים הרומנים (Uniunea Evreilor Pamantei).

המשלחת הרומנית לוועידה סירבה לחתום על חוזה המיעוטים, מסמך שעליו נאלצו לחתום כל המדינות שקיבלו עצמאות לאחר המלחמה (פולין, צ'כוסלובקיה ואחרות) בטענה, שהיא במעמד של בעל ברית למעצמות המנצחות וחוזה זה מהווה השפלה ופוגע בגאוותה הלאומית. רק לאחר שהמשלחת הרומנית עזבה באופן הפגנתי את ועידת השלום ולאחר התערבותם של גורמים נוספים הסכימה רומניה לחתום על מסמך מיוחד ובו סעיף 7 האומר: "רומניה מתחייבת להכיר באופן אוטומטי, וללא כל פורמליות, כאזרחים רומנים, באותם יהודים הגרים בטריטוריות רומניות ושאינם בעלי אזרחות אחרת".

סוגיית האזרחות של יהודי רומניה מצאה את פתרונה המלא רק עם פרסום חוקת 1923. היה זה פתרון זמני בלבד, מפני שבכל התקופה שבין שתי מלחמות העולם התפרסמו חוקי משנה שרוקנו למעשה מכל תוכן את האמנסיפציה הקולקטיבית וללא כל תנאי של היהודים. אולם חוקת 1923 קבעה את מעמדם המשפטי של היהודים, והיה על השלטונות הרומניים ליישמה הלכה למעשה. המציאות הוכיחה, ששנאת היהודים העמוקה שהייתה מנת חלקם של רוב הרומנים לא נעלמה עם פרסום החוקה. זאת ועוד; המנהיגות הפוליטית שלאחר המלחמה הייתה זו שהנהיגה את רומניה גם לאחריה. מנהיגי המפלגה הליברלית, ששלטה במדינה מאז 1877, עת קיבלה רומניה את עצמאותה, היו אלה ששמו לאל את מאמצייהן של מעצמות המערב להשיג שוויון ליהודים וניהלו מלחמת חורמה נגד מגמה זו גם בוועידת השלום בוורסיי. במציאות זו, שבה הרגשות האנטישמיים היו נחלתו של העם ושל המנהיגות הפוליטית שלו, הענקת האמנסיפציה ליהודים לא שינתה באופן מעשי את מצבם.

תנועות אנטישמיות ודעת הקהל

כמו במדינות מערב אירופה ומרכז גם ברומניה הופיעה האנטישמיות המודרנית כתגובה על הענקת האמנסיפציה ליהודים. צעד זה השפיע על אופייה ועוצמתה של התנועה האנטישמית. בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה היה זה המסד הרומני שניהל מדיניות של אפליה כלפי היהודים חסרי זכויות אזרח. במציאות זו לא היה מקום לתנועה אנטישמית עממית שתכפה את מדיניותה כלפי היהודים על הממשל. התנועה האנטישמית הרומנית בתקופה זו התרכזה סביב שלושה אישים, שיטביעו חותמם על הזירה הפוליטית הרומנית גם בשנות ה-20 וה-30: א. ק. קוזה (A. C. Cuza), פרופסור למשפטים באוניברסיטת יאסי; ניקולאי יורגה (N. Iorga) היסטוריון בעל שם עולמי; זלאה קודראנו (Z. Codreanu) מורה לגרמנית בבית ספר תיכון בעיר חושי. השלושה פעלו במסגרת "המפלגה הדמוקרטית הנוצרית", שהשפעתה על החיים הפוליטיים הייתה דלה ביותר.

פעילות אנטישמית ענפה החלה מייד לאחר תחילת הדיונים בוועידת וורסיי ופרסום חוק ההתאזרחות של ברטיאנו ב-1918 שנועד, כאמור, ליצור אווירה אוהדת יותר לתביעותיה הטריטוריאליות של רומניה בוועידת ורסיי. מוקד התסיסה האנטישמית היו הפעם האוניברסיטאות. בעקבות חוק ברטיאנו הותר לתלמידים יהודים ללמוד בבתי ספר תיכוניים ובאוניברסיטאות ללא כל הגבלה. כתוצאה מכך גדל מאוד מספר הסטודנטים היהודים, שרובם התרכזו בשתי פקולטות: משפטים ורפואה. בשתי הפקולטות האלה היה מספרם של הסטודנטים היהודים גדול במיוחד. מפגש זה בין סטודנטים יהודים לרומנים יצר מתח רב משום שבדרישות האקדמיות הגבוהות עמדו היהודים בהצלחה רבה יותר מאשר הסטודנטים הרומנים.

בספטמבר 1920, בקונגרס סטודנטים בקלוז', כפה קורנליו קודראנו, בנו של זלאה קודראנו (מי שיעמוד בראש הארגון האנטישמי "משמר הברזל" שפעל נגד היהודים והשלטונות), סטודנט למשפטים באוניברסיטת יאסי, על כל באי הקונגרס החלטה, לפיה יהודים לא יתקבלו לאגודת הסטודנטים ברומניה. שנתיים לאחר מכן הקים את "אגודת הסטודנטים הנוצרים" שיזמה את הפעילות האנטישמית באוניברסיטאות במהלך כל התקופה. באותה שנה החל להופיע הדו - ירחון "ההגנה הלאומית" (Apararea Nationala) בעריכתם של א. ק. קוזה ופרופסור פאוולסקו (Pavelescu) ובו הוצגה מטרת התנועה האנטישמית הרומנית: "סילוקם של היהודים מקרב העם הרומני והפסקת קיומם הלא טבעי והטפילי".

בנובמבר 1922 פרצו מהומות חמורות באוניברסיטת קלוז', ובהן מנעו סטודנטים נוצרים מהפקולטה לרפואה מעמיתיהם היהודים גישה לאולם האנטומיה בטענה שאין לאפשר ליהודים לעסוק בנתיחת גופות של נפטרים נוצרים. המהומות התפשטו מייד לאוניברסיטאות בוקרסט ויאסי וגם אל רחובות הערים האלה. הסטודנטים הרומנים פגעו בעוברים ושבים יהודים ובמערכות העיתונים הדמוקרטיים. תגובת השלטונות על מהומות הסטודנטים הייתה פושרת ביותר. רוב הפורעים לא נעצרו, והבודדים שהובאו לתחנות המשטרה שוחררו כעבור זמן קצר. אין ספק, שתגובה זו ביטאה יותר מכול את הזדהותם של הממסד ושל דעת הקהל עם פעילות זו של הסטודנטים. ואכן, במהלך כל שנות ה-20 היוו הסטודנטים את חוד החנית של הפעילות האנטישמית ברומניה.

במהלכה של אותה תקופה חלו עוד כמה התפתחויות שהצביעו על התגברותה של התנועה האנטישמית: ב-4 במרס 1923 הקימו קוזה וחבריו את "הליגה הנוצרית להגנה לאומית" (Liga Apararii Nationale Crestine). כנס היסוד התקיים בקתדרלה של יאסי בהשתתפות 10,000 איש ובראשם ראש הכנסייה, שקידש את דגלי התנועה (רקע שחור ומרכזו עיגול לבן עליו מצויר צלב קרס). במקביל התקיים כנס סטודנטים מכל האוניברסיטאות במדינה. בעקבות התארגנותו של קוזה הופיעו ארגונים אנטישמיים נוספים, בהם "הפאשיה הלאומית הרומנית" (Fascia Nationala Romana) ו"הפעולה הרומנית" (Actiunea) Romaneasca.

הקמתם של הארגונים הפוליטיים האלה סיפקה לזרמים האנטישמיים השונים אפיק פעולה מאורגן, מנהיגות בעלת יוקרה ציבורית, דגל וביטאונים, דבר שהרחיב את שורות המצטרפים לפעילות האנטישמית מעבר לציבור הסטודנטים, בעיקר מקרב המורים, הכמרים והפקידות הממשלתית.

ב-5 באפריל 1925 נערך כנס נוסף של סטודנטים מכל רומניה ובו גובשו מטרות מאבקם: במישור האוניברסיטאי דרשו לשפר את תנאי הלימוד והמחיה של הסטודנטים הרומנים ולהנהיג "נומרוס קלאוזוס" לגבי סטודנטים יהודים. במישור הפוליטי הסבו הסטודנטים את תשומת לב השלטונות לסכנה של השתלטות היהודים על הכלכלה והתרבות הרומנית. לבסוף הודיעו שאם הממשלה לא תנהיג את ה"נומרוס קלאוזוס", יבצעו הם עצמם את הפעולה הזו כשבשלב הראשון יבודדו את הסטודנטים היהודים בחדרי ההרצאות.

בשנת 1927 החל שלב חדש בתהליך התגבשותו של הימין האנטישמי ברומניה. באותה שנה, לאחר ששחרר ממעצרו על ידי חבר מושבעים בעקבות רצח מפקד המשטרה ביאסי, הקים קורנליו קודראנו את ארגונו העצמאי "הלגיון ע"ש המלאך מיכאל" והחל בפעולה חינוכית מקיפה בקרב הנוער והאיכרים. הוא שאף להקים ארגון מחתרתי אליטיסטי וקנאי, שיפעל בכל האמצעים להפלת המשטר הפוליטי הקיים המשוחד, לדעתו, על ידי היהודים, ולהקמתה של מדינה רומנית לאומית.

כינוס נוסף של סטודנטים שנערך באורדאה מרה בדצמבר 1927 לא הורשו סטודנטים יהודים להשתתף. 5,000 סטודנטים רומנים הוסעו לקונגרס על חשבון המדינה ובדרכם פגעו ביהודים. בסיום הקונגרס פרצו המוני הסטודנטים לרחובות העיר, הכו ביהודים והרסו את חנויותיהם, את בתי הכנסת, חיללו וגנבו ספרי תורה. כעבור שנים אחדות התפשטו המהומות האנטישמיות גם למחוזות המסופחים. המוני איכרים, שהיו במצוקה כלכלית קשה, התנפלו על היהודים וביקשו לגרשם ולשדוד את רכושם. תופעה זו של השתתפות האיכרים במהומות האנטישמיות מצביעה על שלב נוסף בהתפתחותה של התנועה האנטישמית ברומניה.

למרות הפעילות האנטישמית האלימה של הימין האנטישמי בשנים 1922 - 1931 לא שינו ממשלות רומניה את מעמדם החוקי של היהודים. אולם מהתבטאויותיהם של מנהיגים פוליטיים בכירים בזכות מאבקם של הסטודנטים ומיחסם האנטישמי של הדרגים השונים של המנגנון הממשלתי אנו למדים עד כמה הייתה מושרשת שנאת היהודים בקרב העם הרומני על שכבותיו החברתיות השונות.

שלב האנטישמיות הרשמית - מוסוויט

בשנות ה-30 הראשונות חלו כמה התפתחויות נוספות במישור הפנימי והחיצוני, שהשפיעו גם הן על עליית כוחה של התנועה האנטישמית.

המשבר הכלכלי העולמי שפגע ברומניה בעיקר בשנים 1930-1932 הביא להתרוששותם של המוני איכרים ואנשי השירות הציבורי שחיו משכר נמוך במיוחד. העלייה העקבית בכוחה של המפלגה הנאצית בגרמניה הביאה להתחזקותן של התנועות האנטישמיות באירופה כולה ובמיוחד בארצות בעלות מסורת אנטישמית חזקה כמו פולין ורומניה. ברומניה התמורה המשמעותית הייתה עלייה בכוחו של ארגונו של קודראנו (הלגיון ע"ש המלאך מיכאל) ושל ה"ליגה להגנה לאומית נוצרית" של א. ק. קוזה.

מפלגת האיכרים, הכוח הפוליטי היחיד בעל גוון דמוקרטי ברומניה, שעלתה לשלטון בשנת 1928 בראשותו של יוליו מניו (Iuliu Maniu), נאלצה להתפטר באפריל 1931 בעקבות מהומות כורים, שכן התערבות הצבא בהן גרמה לאבדות כבדות בקרב השובתים. ביוני 1932 עלתה שוב מפלגת האיכרים לשלטון, הפעם בראשותו של ואידה וואוד (Vaida Voevod), שסיגל לעצמו כמה מרעיונותיו של קורנליו קודראנו. אירוע זה סימל את פשיטת הרגל של המערכת הפוליטית המסורתית. בינואר 1934 תעלה שוב המפלגה הליברלית לשלטון, אבל תהיה זו מפלגה אחרת שתאלץ להתאים עצמה לתמורות העמוקות שהתחוללו באירופה ובעיקר בדעת הקהל הרומנית שאימצה בחום את האידיאולוגיה והמעשה של הארגונים האנטישמיים.

ביוני 1930 חזר הנסיך קרול, שב-1925, בלחצו של ברטיאנו, מנהיג המפלגה הליברלית השלטת, נאלץ לוותר על תוארו כיורש העצר, והמליך עצמו על המדינה תחת השם קרול השני. המלך שמר טינה למפלגה הליברלית ולא זכה לתמיכתה של המפלגה השנייה בגודלה, מפלגת האיכרים, בגלל התנגדותה לקשר הגלוי בין המלך לאהובתו היהודייה מגדה לופסקו. ניתן אפוא לומר, שעם עלייתו של קרל השני לשלטון חל קרע גלוי בין המלך לבין המערכת הפוליטית המסורתית של רומניה, דבר שהאיץ תהליכים פוליטיים שהשפיעו באופן משמעותי על מצבם של היהודים.

בשנים 1931-1940 נהיה אפוא עדים לאימוץ טענות אנטישמיות, שהושמעו עד כה רק על ידי ארגונים אנטישמיים, גם על ידי המנהיגות הפוליטית הרומנית כולה. בדין וחשבון מה-25 ביולי 1932 של שגריר גרמניה בבוקרסט למשרד החוץ הגרמני בברלין, צופה השגריר הגרמני את עלייתו של הימין לשלטון "לאחר שילכד את שורותיו". גם בפרלמנט הרומני פשט הלך הרוח האנטישמי. ב-1 באוקטובר 1932 תקף ציר אנטישמי ממפלגתו של קוזה את ד"ר לנדאו, נציג המפלגה היהודית, וגרם לו חבלות קשות. ועדת המשמעת של הפרלמנט החליטה להשעות את התוקף מכמה ישיבות, אולם הצעה זו נדחתה במליאה על ידי רוב חברי הבית, לרבות נציגי המפלגה הליברלית ומפלגת האיכרים. כל הפניות של הסיעה היהודית בפרלמנט לנשיאות הבית לאסור באמצעות חקיקה או תקנה את השימוש בכינויי גנאי או באלימות כלפי הצירים היהודים נדחו על הסף.

התפתחות נוספת בעלת משמעות לטווח רחוק הייתה הקמתו של "משמר הברזל" על ידי קודראנו. ארגון זה בא לרשת את "הלגיון ע"ש המלאך מיכאל". זה לא היה רק שינוי סמנטי. הקמתו של "משמר הברזל" באה לאחר תהליך ממושך של גיבוש אידיאולוגיה לאומית מקיפה, שבמרכזה השאיפה להפוך את רומניה למדינה לאומית "טהורה" וסילוק היהודים מכל תחומי הפעילות שבה. שעה ש"הליגה להגנה לאומית נוצרית" של קוזה ריכזה את עיקר פעילותה נגד היהודים ורכושם וראתה עצמה חלק מהממסד הפוליטי המסורתי, כרך קודראנו את מאבקו נגד היהודים במאבק נגד הממסד הזה בטענה, שבגלל תפיסתו המוטעית את מהותה ותפקידה של האומה והמדינה הרומניות הוא אפשר ליהודים להשתלט, למעשה, על המדינה. בנאום בפרלמנט הרומני בשנת 1931, הציג קודראנו את תוכניתו שנועדה, לדבריו, לפתור את בעיותיה הכלכליות:

1. עונש מוות לכל מי שמנצל את כספי המדינה למען רווחתו הפרטית.
2. החרמת רכושם של כל מי שניצלו את המדינה ומוסדותיה.
3. העמדה לדין של כל המדינאים שתמכו במפעלים פרטיים בניגוד לאינטרס הלאומי, ואיסור על אישים פוליטיים להשתתף במועצות מנהלים או מוסדות פיננסיים אחרים.
4. גירוש "עדרי המנצלים" שפלשו למדינה במטרה לגזול את רכושם ולנצל את עבודת העם הרומני.
5. פרסום הודעה רשמית של הפרלמנט ובה הכרזה, שהטריטוריה הרומנית שייכת אך ורק לאומה הרומנית.
6. הקמתה של הנהגה לאומית שתשאב כוחה מ"לבה ושכלה של האומה הרומנית כולה".

קודראנו לא הזכיר כאן את היהודים כלל, אולם אין ספק למי התכוון כשדרש את גירושם של "עדרי המנצלים". זאת ועוד; עיקר נאומו הוקדש לביקורת נוקבת על הנהגת המדינה המנצלת את מעמדה להשגת טובות הנאה לעצמה. לדעתו שילוב של שינוי המשטר ופעילות נמרצת נגד היהודים הוא הפתרון לכל מכאוביה של המדינה.

משמר הברזל החל להגשים הלכה למעשה את תוכניתו הפוליטית. הוא לא עודד מהומות נגד היהודים וראה במלחמתו במשטר הקיים את הדרך היחידה להביא גם לפתרון הבעיה היהודית. כמו בשנות ה-20 הוא ראה בטרור את הדרך היעילה ביותר לערעור המשטר ולהגשמת המהפכה הלאומית. בדצמבר 1933 רצח "משמר הברזל" את ראש הממשלה הליברלי ג. דוקה (G. Duca), שהעז לנקוט צעדים אדמיניסטרטיביים נגד הארגון שסיכן את היציבות במדינה.

פעילות "משמר הברזל" התפשטה באמצעות סניפים פזורים על פני כל המדינה. הסטודנטים והאיכרים היוו עדיין את הבסיס האנושי העיקרי, אולם החל מראשית שנות ה-30 הלך והתרחב חוג המשכילים והמדינאים שהזדהו עם רעיונותיו.

בראשית 1933 נעשה ניסיון של קבוצת אינטלקטואלים ממקורבי המלך להביא להתקרבות בין "משמר הברזל" לבין ארמון המלוכה. בחוג זה בלט הפילוסוף נאה יונסקו (Nae Ionescu), דמות מרכזית בקרב האינטלקטואלים הרומנים ומקובל על כל המערכת הפוליטית. בשיחה עם ניקולאי יורגה, מדינאי והיסטוריון בעל שם, קבע יונסקו ש-1,000 איש מסוגלים להציל את המדינה על ידי מהפכה לאומית, ול"משמר הברזל" היכולת לבצע זאת.

האווירה האנטישמית של הרחוב השפיעה על המערכת הפוליטית כולה, וזו החלה לאמץ, בשלב ראשון, באמצעות התבטאויותיהם של מנהיגיה, חלק מסממאותיו של הימין הפוליטי. היהודים אינם מוזכרים במפורש והם מוסווים תחת השם הכוללני "זרים" או "טפילים". ראש הממשלה מטעם מפלגת האיכרים, שעד ראשית שנות ה-30 נחשבה על ידי היהודים כמפלגה הדמוקרטית היחידה, שלח בסוף שנת 1933 מכתב סודי לכל מנהלי המפעלים הממשלתיים ובו הוראה להעדיף את "האלמנט הרומני" בעת קבלת עובדים.

גאורגה טטרסקו (Gheorghe Tatarescu), חבר המפלגה הליברלית שעלה לשלטון לאחר רצח דוקה, הצהיר על כינון הממשלה החדשה, שתפעל בהתאם לתפיסה של ה"נציונאליזם הקונסטרוקטיבי", שנועד לקדם את האלמנט הרומני על חשבונם של ה"זרים". אין ספק שהשימוש במושג "קונסטרוקטיבי" בא להבחין בין "משמר הברזל" הנוקט גישה מהפכנית לבינו, השואף גם כן לקידום האלמנט הרומני על חשבון היהודים, אבל בדרך של תחיקה ממשלתית. מימושו של הרעיון הזה בא בדמותו של החוק "לניצול יעיל של כוח העבודה הרומני" שנחקק ב-1934.

חוק זה, שנועד בין היתר להרגיע את הרחוב, העניק לגיטימציה להגברת הלחץ האנטישמי על הממשלה. מעל במת הפרלמנט החלה להישמע הדרישה לתקן את חוקת 1923 ולבדוק את כל תהליך התאזרחותם של היהודים מאז תום המלחמה. ב-28 בינואר 1935 פנה ציר בית הנבחרים פמפיל שייקרו (Pamfil Seicaru), עורך העיתון הימני רב ההשפעה "קורנטול" (Curentul), בשאלתא: "האם חושבת הממשלה לבדוק את מצבו של האלמנט הרומני בלשכת עורכי הדין?" הוא דרש שבלשכת עורכי הדין יונהג עקרון ה"נומרוס קלאוזוס" לגבי האלמנטים "הזרים". שר המשפטים הדגיש בתשובתו, שהממשלה רואה בעין יפה את הרעיון ותעשה הכול כדי להגשימו הלכה למעשה. דבריו התקבלו במחיאות כפיים של כל חברי הפרלמנט.

הרחוב הגיב מייד. ב-16 בפברואר 1935 הקימו עורכי הדין הרומנים את "ההתאחדות הלאומית של עורכי הדין הרומנים הנוצרים". הם לא הסתפקו בהרחקתם של היהודים מהמסגרות הארגוניות בלבד, אלא גירשו אותם, על ידי שימוש באלימות, מאולמות בתי

המשפט. אגודות מקצועיות נוספות, כמו אגודת המהנדסים ואיגוד מורי בתי הספר התיכוניים, הלכו בעקבות עורכי הדין וסילקו את היהודים משורותיהם. את האווירה האנטישמית ברומניה במחצית השנייה של שנות ה-30 מתאר מאמר מערכת של העיתון היהודי קורארול ישראליט (Curierul Israelit):

וכך, תחת מסווה הלאומיות, אנו נמצאים בעיצומה של פסיכוזה אנטישמית. השלטונות, אינטלקטואלים, כמרים, שרים, מנכ"לים, מנהיגי מפלגות ואישים פוליטיים, פרט לבודדים, מפחדים לנקוט עמדה והופכים למשרתיה הפעילים או הסבילים של פסיכוזה זו. כל אחד רוצה להפגין את דבקותו בלאומיות הרומנית, דבר המתבטא בשנאה פראית ליהודים.

שלב האנטישמיות הגלויה

בשנים 1935-1939 חלו תמורות עמוקות בזירה הבינלאומית בעקבות התבססותו של המשטר הנאצי בגרמניה והצלחותיו הראשונות במישור הפנימי והבינלאומי. לשתי תופעות תהיה השפעה מרחיקת לכת על מדינות מרכז ומזרח אירופה: חולשתן של מעצמות המערב, שבאה לידי ביטוי בהעדר תגובה מצדן על ההפרה הבוטה של גרמניה את הסכמי ורסיי ועל תוקפנותה של איטליה באתיופיה, עוררה ספקות בקרב מדינות בעלות ברית במזרח ובמרכז אירופה, בהן רומניה, לגבי יכולתן לעמוד בהתחייבויותיהן המדיניות והצבאיות במקרה של משבר. במקביל, העובדה שאחת המדינות החשובות, העומדת לרכוש לעצמה שוב מעמד של מעצמה, חרתה על דגלה בתחום מדיניות הפנים תוכנית אנטישמית קיצונית, עודדה ארגונים אנטישמיים בארצות אחרות ללחוץ על ממשלותיהם לאמץ מדיניות דומה כלפי היהודים. תהליך זה התרחש ברומניה, שבה השפעתם של הארגונים האנטישמיים הבולטים, "משמר הברזל" ו"הליגה להגנה לאומית נוצרית", גרמה לכך שהשלטונות הרומניים, שניהלו עד כה מדיניות אנטישמית מוסווית, אימצו, החל משנת 1937, מדיניות אנטישמית גלויה.

כדי להמחיש את ההשפעה העמוקה של האנטישמיות על המנהיגות הפוליטית והרוחנית של רומניה בשנים אלה, מן הראוי להביא את הרעיונות המרכזיים של חוברת פרי עטו של ניקולאי יורגה, בשם "יודאיקה".

יורגה, מדינאי והיסטוריון בעל שם עולמי היה, יחד עם א. ק. קוזה, ממניחי היסוד של התנועה האנטישמית ברומניה לפני מלחמת העולם הראשונה. לאחר המלחמה שינה את דעותיו, צידד בהענקת שוויון זכויות ליהודים וגינה את פעילותם האלימה של הארגונים האנטישמיים. בעת כהונתו הקצרה כראש ממשלה בראשית שנות ה-30 היה הראשון שהוציא את "משמר הברזל" אל מחוץ לחוק. אולם שנות ה-30 גרמו לשינוי קיצוני בעמדותיו כלפי היהודים.

בקונטרס זה מציין יורגה, שמדינה איננה רק נתון סטטיסטי של מספר תושביה ועיסוקם הכלכלי, אלא מכלול היסטורי של התפתחות חברתית לאומית. לדעתו היהודים החלו להגיע לרומניה במאה ה-18 ומספרם הלך וגדל במאה ה-19. שלא כמו האינטלקטואלים היהודים, הטוענים שהיהודים התיישבו בארץ בעלת אוכלוסייה דלילה והתרכזו במקצועות המסחר והמלאכה שהרומנים לא עסקו בהם, טוען יורגה, שהרומנים כן עסקו במסחר ובמלאכה, אבל נושלו על ידי היהודים שהציפו את הארץ. לדעתו, הרומני מסוגל לעסוק בכל משלח יד בתנאי שהמדינה תעזור לו להתמודד עם היהודים שהשתלטו על הכלכלה. יורגה מגנה את היהודים, שגם לאחר שהמדינה העניקה להם אמנסיפציה, לא יצאו מהגטו, המשיכו לפעול למען רווחתם בלבד ולא תרמו מאומה לאומה ולמדינה הרומנית.

היהודים השתלטו גם על המקצועות החופשיים כמו רפואה, מדע, עיתונות, הוראה ועריכת דין, ודחקו את רגליהם של הרומנים ממקצועות אלה. אולם, לדעתו, התופעה החמורה ביותר היא השפעתם השלילית של היהודים על נפשו של הרומני: "הם מזייפים את נפשותינו ומנוונים את המוסר שלנו באופיום העיתונאי והספרותי שבו הם מאכילים אותנו".

עם פרסום ה"יודאיקה" חזר, למעשה, יורגה לעמדותיו הקודמות ביחס ליהודים והשתלב באווירה האנטישמית הכללית ששררה ברומניה באותן שנים. להשקפותיו יש חשיבות מיוחדת בגלל מעמדו הבכיר בחייה המדיניים והתרבותיים של המדינה. הוא היה מקורב מאוד למלך שהתייעץ עמו בסוגיות רבות הנוגעות לחייה המדיניים של רומניה. אין פלא אפוא שלאחר פרסום הקונטרס הנ"ל כתב העיתון הימני "קורנטול": "כל האינטלקטואלים הרומנים, החל מהמלומד ביותר נ. יורגה ועד למורה הכפרי הפשוט, חדורים בתחושת הצורך הדחוף לפתור מייד את בעיית הצפתו של שוק העבודה הרומני ב'טפילים'".

בבחירות שנערכו בדצמבר 1937 לא השיגה המפלגה הליברלית 40% מהקולות, שנחשבים לרוב מוחלט, והמלך הטיל את תפקיד הרכבת הממשלה על א. גוגה, מנהיג ה"ליגה הלאומית הנוצרית", יורשתה של "הליגה להגנה לאומית נוצרית" בראשותו של א. ק. קוזה, זקן האנטישמים ברומניה. עם הקמתו של ממשלתו של גוגה התם שלב האנטישמיות המוסווית והחל שלב האנטישמיות הגלויה של השלטונות הרומניים. ממשלתו הודיעה מייד לאחר כינונה על רומניזציה מלאה של הכלכלה הרומנית ובדיקה מחודשת של התאזרחות היהודים במגמה לגרש את אלה שהתאזרחו שלא כחוק. בדומה לאחד הסעיפים בחוקי נירנברג נאסר על היהודים להעסיק בבתם עוזרות נוצריות מתחת לגיל 40.

לאחר התפטרותו של גוגה, בלחץ מעצמות המערב, והנהגת הדיקטטורה המלכותית, לא בוטל אף חוק שנחקק בעת כהונתו. הפטריארך מירון קריסטיה, ראש הכנסייה הרומנית שמונה לתפקיד ראש הממשלה על ידי המלך, הציג את קווי פעולתה של ממשלתו, בהם המשך בדיקת תהליך התאזרחותם של היהודים, קידום הרעיון הלאומי הרומני בכל תחומי

החיים וגירוש "האלמנטים הזרים" שלאחר שהגיעו לרומניה פוגעים ומחלישים את האופי האותנטי הרומני של המדינה.

תהליך החקיקה האנטישמי, שהחל באופן סמוי ב-1934, התעצם בשנים 1936-1937 והפך למדיניותם הרשמית של הממשלה והמלך בשנים 1938-1940. בפברואר 1939, בעת השיחות הכלכליות בין רומניה לגרמניה, הדגיש שר החוץ הרומני ש"הקו הממשלתי הוא אנטישמי".

בשנים 1937-1939 חלו התפתחויות גורליות בזירה הבינלאומית שבישרו למעשה את פרוץ המלחמה הקרובה. גרמניה, שהחלה להגשים את רעיון איחודם של כל הגרמנים באירופה עם מולדתם, סיפחה את אוסטריה, חבל הסודטים ואחר כך כבשה את צ'כוסלובקיה. באוגוסט 1939 נחתם חוזה ריבנטרופ - מולוטוב, שפילס את הדרך לפלישת גרמניה לפולין ולפרוץ מלחמת העולם השנייה.

התפתחויות אלה העמידו את רומניה בפני דילמות מורכבות ביותר. ביטול תנאי חוזה ורסיי, שהיווה את אבן הפינה של מדיניות החוץ של היטלר מאז עלייתו לשלטון, סתר לגמרי את שאיפותיה הלאומיות של רומניה שהתגשמו בדמותה של "רומניה גדולה" על ידי סיפוחן של בסרביה, בוקובינה וטרנסילבניה באישורו של חוזה ורסיי. ההתקרבות בין ברית - המועצות והונגריה לגרמניה סיכנה את השלטון הרומני בבסרביה, בוקובינה וטרנסילבניה. במלים אחרות, רומניה הייתה מוכנה לאמץ במלואה את מדיניותה של גרמניה כלפי היהודים, אבל לא את מדיניות החוץ שלה. לעומת זאת, חולשתן של מעצמות המערב, כפי שבאה לידי ביטוי בעמדתן הוותרנית כלפי התוקפנות הגרמנית עד לפלישה לפולין, הדאיגה את המנהיגות הרומנית, שפחדה מגורל דומה לזה של צ'כוסלובקיה ופולין. לכן בתקופה זו אנו עדים להתקרבות מהוססת בין רומניה לגרמניה במקביל למדיניות אנטישמית עקבית במישור בפנימי.

אחת הסכנות הצפויות כתוצאה מהתקרבות יתר בין רומניה לגרמניה הייתה עלייתו הצפויה לשלטון של "משמר הברזל" והדחתו של המלך קרול השני. לכן, לאחר שובו של המלך מביקור אצל היטלר בסתיו 1938, החל מסע נמרץ לחיסולו של "משמר הברזל", שהסתיים ברציחתו של קורנליו קודראנו, מייסדו ומנהיגו הקנאי של הארגון.

במקביל החל מסע חיסול של מנהיגי הארגון ברחבי המדינה. צעדים אלו החלישו זמנית את הארגון, אבל לא הקלו על התלבטויותיו של המלך ביחס לאוריינטציה הפוליטית הבינלאומית של המדינה. לבסוף, כדי למנוע סכסוך גלוי עם גרמניה שעלול היה להסתיים בכיבושה של רומניה על ידי הצבא הגרמני, החלה בראשית שנת 1939 התקרבות הדרגתית בין שתי המדינות. התקרבות זו התבטאה בחדירה גרמנית מסיבית למגזריה השונים של הכלכלה הרומנית, ולאחר תבוסתה של צרפת ביולי 1940 - גם לתחום הצבאי.

תהליך ההתקרבות בין רומניה לגרמניה לווה על ידי הנהגת מדיניות אנטישמית אגרסיבית יותר על ידי השלטונות. ב- 8 באוגוסט 1940 פרסמה הממשלה הפרו-גרמנית של ג'ורטו (Gigurtu) את "תקנון היהודים", שביטל סופית את אזרחותם הרומנית של היהודים ואסר נישואין בין יהודים לרומנים. צעד זה החזיר את היהודים למעמד שהיה להם לפני מלחמת העולם הראשונה. מדיניות זו תקבל תנופה נוספת כעבור כחודש, עם עלייתו לשלטון של הגנרל יון אנטונסקו (Antonescu Ion) שהנהיג דיקטטורה הנשענת על "משמר הברזל".

לסיכום, האנטישמיות הרומנית לאחר מלחמת העולם הראשונה היוותה המשך טבעי של התחושות האנטי יהודיות של המוני הרומנים והשלטונות. עם קבלת האמנסיפציה זורז תהליך השתלבותם של היהודים בכלכלה הרומנית ובמגזרים חשובים אחרים כמו בעיתונות ובחיי התרבות. האוכלוסייה היהודית בערים הגדולות, לרבות בעיר הבירה, גדלה בהתמדה, וברחובות מרכזיים בלט לעין המספר הגדול של החנויות והבנקים בבעלות יהודית. שפת היידיש שהייתה שפת האם של היהודים פינתה בהדרגה את מקומה לשפה הרומנית.

התפתחויות אלה, שעה שהשלטונות נאלצו להפסיק את מדיניות האפליה הגלויה כלפי היהודים, הגבירו את התחושות האנטישמיות שהיו חבויות אצל הרומנים כחלק מתודעתם הלאומית. הסכנה של השתלטות יהודית על הכלכלה והחיים התרבותיים של המדינה נראתה ממשית יותר.

האנטישמיות בתקופה שבין שתי מלחמות העולם טופחה על ידי ארגונים פוליטיים, כשהחשוב בהם "משמר הברזל", בעל אידיאולוגיה לאומית מקיפה, מגובשת ומשיחית, שהשפיעה עמוקות על חוגי נוער, סטודנטים, אנשי כמורה ושורה ארוכה של אינטלקטואלים בעלי השפעה על חייה התרבותיים והפוליטיים של רומניה. ייתכן, שאלמלא הטרור שהפעיל נגד אישים בולטים בממשל היה מצליח לחולל את המהפכה הלאומית שלו במועד מוקדם יותר.

תמורות פנימיות בתחום הכלכלי, כמו המשבר הכלכלי, או עליית הנאצים לשלטון במישור הבינלאומי שימשו רק גורמים מאיצים של תהליכים אנטישמיים שהיו גלומים בתודעתה של דעת הקהל ושל ההנהגה הפוליטית ברומניה תקופה ארוכה קודם כן.

כתוצאה מתהליך הפיכתה של האנטישמיות לקו פעולה רשמי של השלטונות בסוף שנות ה-30, היו יהודי רומניה, מבחינה משפטית, במצב שלפני מלחמת העולם הראשונה, ונתונים בסכנה ממשית של נישול ואפילו גירוש מהארץ. עלייתו לשלטון של הגנרל אנטונסקו בחסות "משמר הברזל" (אותו יחסל מאוחר יותר), שהנהיג משטר פשיסטי פרו - נאצי והחריף עוד יותר את התחיקה האנטישמית (עוד לפני הצטרפותה של רומניה למלחמה נגד ברית המועצות לצדה של גרמניה), הייתה אפוא שלב אחרון ומכריע בדרך התפתחותה של האנטישמיות ברומניה.

מקור: בשביל הזיכרון, 40, 2001, ע"מ 22-30.